

KÂDÎ İYÂS

(bk. İYÂS b. MUÂVİYE).

KÂDÎ İYÂZ

(القاضي عياض)

Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ

b. İyâz el-Yahsubî

(ö. 544/1149)

Mâlikî kadısı,

hadis, fıkıh ve dil âlimi.

476 yılı Şâban ayı ortalarında (Aralık 1083 sonları) Sebte'de (Ceuta) dünyaya geldi. Doğduğu yere nisbetle Sebtî, muhtemelen vefat ettiği yere nisbetle Merrâkûşî diye de anılır. Ceddi Yahsub b. Mâlik, İmam Mâlik'in atalarından Zû Asbah el-Hâris'in kardeşidir. İyâz çeşitli âlimlerden temel dinî eserleri okudu. 507'de (1113-14) hadis bilgisini iletirmek için Endülü's'e, bir yıl sonra da Mürsiye'ye (Murcia) ve Kurtuba'ya (Cordoba) gitti. Ebû Ali es-Sadeffî'den *Şahîh-i Buhârî* ve *Şahîh-i Müslim* gibi hadis kitaplarını okudu; İbn Rüşd'ün büyük babası İbn Rüşd, Vezir İbn Abdûn el-Fihri ve Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'den faydalandı. *el-Ğunye*'de, 100 civarında âlimden ya bizzat istifade ettiğini veya mektuplaşarak icâzet aldığını belirtir. Kâdî İyâz 508'de (1114-15) Sebte'ye döndü. Safer 515'te (Mayıs 1121) Sebte kadılığına getirildi. On altı yıl kaldığı bu görevi sırasında Sebte'ye çeşitli alanlarda hizmet ederek şehrin gelişmesini sağladı. Başta oğlu Dâniye (Denia) Kadısı Ebû Abdullah Muhammed olmak üzere Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Aşîrî, İbnü'l-Kusayr Abdurrahman b. Ahmed el-Ğirnâtî, İbn Hayr, İbn Beşkûvâl, İbn Zerkûn Muhammed b. Saîd el-Ensârî, İbn Madâ ve İbn Melcûm Abdurrahman b. İsâ el-Ezdi onun talebeleri arasında yer almıştır.

Kâdî İyâz, 531'de (1137) Sebte kadılığından alınarak Ğirnata kadılığına tayin edildi. Murâbît hânedanından Tâşfîn onun tarafsız hükümlerini hazmedemediği için görevine son verdi. O da Ğirnata'dan ayrılarak Kurtuba'ya gitti. Murâbîtlar'la Muvahhidler arasında cereyan eden savaşlarda Sebte'nin tehlikeye düştüğünü görünce İbn Tûmert'in mehdîliğini kabul eden Muvahhidler'e karşı Sebte'nin müdafaasını üzerine aldı ve 535'te (1140) Sebte'ye yürüyen Muvahhidler Devleti'nin kurucusu Abdülmü'min el-Kûmî'yi geri çekilmek zorunda bıraktı. 539-

da (1144) Murâbît Meliki İbrâhim b. Tâşfîn tarafından tekrar Sebte kadılığına getirildi. Bu sırada Muvahhidler'in güçlendiğini gören Sebteliler onlara itaat edince Kâdî İyâz da Abdülmü'min'e bağlılığını bildirdi, ancak bir müddet sonra hernşehirlerinin Muvahhidler'e karşı isyan etmesine öncülük etti. Abdülmü'min'in duruma yeniden hâkim olması ve Sebteliler'in ondan af dilemesi üzerine Kâdî İyâz'ın Merakeş'te ikamete mecbur edildiği veya Tâdlâ bölgesine kadı olarak görevlendirildiği belirtilmektedir. Ancak Merakeş'e vardığı zaman hastalanarak 9 Cemâziye-lâhir 544'te (14 Ekim 1149) vefat etti ve Bâbü'lân'a defnedildi (Kâdî İyâz'ın ölüm sebebi hakkında çelişkili rivayetler için bk. Zehebî, XX, 217; İbn Ferhûn, II, 51; Şa'rânî, I, 15; Beşîr Ali Hamed et-Türâbî, s. 108-113).

Kâdî İyâz'ın oğlu Muhammed'den torunu İyâz b. Muhammed ve onun oğlu Muhammed b. İyâz da kadılık yapmıştır. Bid'at ve hurafeden uzak inancı, zâhidâne yaşayışı, İslâmî konulardaki tâvîzsiz tutumu ve talebelerine karşı mütevazî kişiliğiyle tanınan Kâdî İyâz zekâsı, etkileyici konuşması, hazırcıvaplığı yanında Mağrib hattını güzel yazması gibi özellikleriyle de anılmaktadır. Hocası Ebû Abdullah Muhammed b. Ali et-Tağlibî, onun ölümüyle Mağrib'de yerini tutacak birini bırakmadan gittiğini belirtmiş, Zehebî de döneminde Sebte'de Kâdî İyâz'dan daha çok eser veren bir âlimin bulunmadığını ifade etmiş, kaynaklarda çoğu hadis, usûl-i hadîs ve tarih sahasında olmak üzere kırk civarında eser kaleme aldığı belirtilmiştir. Ayrıca ricâlü'l-hadis, kıraat ve Kur'an ilimleri, fıkıh ve usûl-i fıkıh, kelâm, ensâb, Arap dili ve edebiyatı alanlarında da söz sahibi olduğu belirtilen Kâdî İyâz devrinin hadis imamı diye anılmış, Ebû Ali es-Sadeffî'nin *Şahîh-i Buhârî*'nin yegâne nüshasından mukabele ettiği nüsha Mağrib'de büyük ölçüde onun vasıtasıyla yayılmıştır. İmam Mâlik'in *el-Muvaţta*' adlı eserinin âlî senedle gelen bir rivayetine ve *Şahîh-i Müslim*'in tanınmış hocalardan elde ettiği nüshalarına sahip olarak bunları okutmuş, Kur'an-ı Kerim sûreleri ve Hz. Peygamber'in met-hi hakkında kasideler yazmış, kendisinden icâzet isteyenlere manzum olarak icâzet vermiştir. Ebû Abdullah Muhammed b. İyâz, babasının özellikle gençlik yıllarında söylediği bir hayli şiiri bulunduğunu, ancak bunları toplamaya özen göstermediğini belirtmiş, babası hakkında İbn Sâre eş-Şenterînî, İbn Bakî, İbn Cûdî

Ali b. Abdurrahman gibi şairlerin söylediği şiirlerden 5000 kadar beyti bir araya getirmiştir (*et-Ta'rif*, s. 101-104).

Eserleri. 1. *eş-Şifâ** *bi-ta'rîfi hukuķî* (fî şerefi)'l-Muştafâ. Dört bölümden meydana gelen eserde Hz. Peygamber'in yüce kişiliği ve sahip bulunduğu özelliklerle ona karşı saygısız davranışlara uygulanacak ceza konuları ele alınmıştır. Üzerinde pek çok şerh, hâşiye, ihtisar ve ta'lik çalışması yapılan eserin baskıları arasında Muhammed Emin Karaali (v.dğr., I-II, Dimaşk 1392/1972-1973) ve Ali Muhammed el-Bicâvî (I-II, Kahire 1977; Beyrut 1984) neşirleri, Şehâbeddin el-Hafâcî'nin *Nesîmü'r-riyâz* adlı şerhi (Bulak 1257; İstanbul 1267, I-IV; Beyrut 1326/1908, ofset), Hanîf İbrâhim Efendi'nin *Hulâsa-tü'l-vefâ fî şerhi's-Şifâ* adıyla yapılan tercüme ve şerhi (I-II, İstanbul 1314-1317) zikredilebilir. 2. *Tertîbü'l-medârik** ve *taķrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmî mezhebi Mâlik*. Mâlikî mezhebine mensup 1600 kadar âlimin biyografisine dair olan eserin birinci cüzü Muhammed b. Tâvî et-Tancî (Rabat 1383/1965), tamamı ise bir fihrist cildiyile birlikte Ahmed Bekîr Mahmûd (I-V [üç cilt], Beyrut 1387-1388/1967-1968) ve Abdülkâdir es-Sahrâvî ile Saîd Ahmed A'râb (I-VIII, Rabat 1403/1982) tarafından yayımlanmıştır. 3. *Meşâriku'l-envâr 'alâ şihâhi'l-âşâr*. Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şahîh*'leri ile Mâlik'in *el-Muvaţta*'nda geçen garîb kelimeleri açıklamak ve hatalı yazılan kelimeleri düzeltmek maksadıyla alfabetik olarak düzenlenen eser Kâdî İyâz'ın hadis ilmindeki otoritesinin bir göstergesi sayılabilir. Her harfin sonunda ayrıca, o harfle ilgili olarak bu üç eserde bulunup bulunmadığına ilişkin yer ve şahıs isimleriyle, lakaplar, künyeler ve nisbeler hakkında açıklamalar yapılmış, eserin sonunda anılan üç kitaptaki hadislerin sened ve metinlerinde meydana gelen tashîf ve tahrifler, i'rab hataları üzerinde durulmuştur. *Meşâriku'l-envâr*'ın İbn Kurkûl tarafından *Meţâli'u'l-envâr* adıyla ihtisar edildiği (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1715) veya *Meţâli'u'l-envâr*'ın *Meşâriku'l-envâr* tarzında ve ondan faydalanılarak telif edildiği kaydedilmektedir. Çeşitli baskıları yapılan eseri (I-II, Fas 1328; I-II, Kahire 1332; I-II, Tunus 1333) son olarak Ahmed Yeken el-Bel'amşî Rabat'ta neşretmiştir (I-II, 1403/1982). 4. *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve taķyîdi's-semâ'*. İbnü's-Salâh'ın kaynakları arasında yer alan eser Seyyid Ahmed Sakr tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1389/1970, 1398/

1978). 5. *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'id (fi şerhi Şahîh)i Müslim*. Mâzerî'nin, *Şahîh-i Müslim*'in ilk şerhi olan *el-Mu'lim* adlı eserindeki bazı eksikliklerin tamamlanması ve bazı hataların düzeltilmesi amacıyla ona zeyil mahiyetinde yazılan eseri Yahyâ İsmâîl neşretmiştir (I-IX, Mansûre 1419/1998). Kâdî İyâz'ın eksik bıraktığı kısımları Übbî tamamlayarak çalışmasına *İkmâlü İkmâlî'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim* adını vermiş (nşr. Muhammed Sâlih Hâşim, I-IX, Beyrut 1415/1994), Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî bu eserde gördüğü eksikleri *Mükemmîlû İkmâlî'l-İkmâl* adlı eseriyle tamamlamış, Senûsî'nin çalışması *İkmâlü İkmâlî'l-Mu'lim*'in hâmişinde yayımlanmıştır. Kâdî İyâz'ın bu eserinin mukaddimesini, Hüseyin b. Muhammed Şevât *Mukaddimetü İkmâlî'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim* adıyla neşretmiştir (Huber 1414/1994). 6. *Buğyetü'r-râ'id fîmâ fî (limâ tazammenehû) hadîsi Ümmi Zer' mine'l-fevâ'id*. Ümmü Zer hadisinde geçen garîb kelimeleri açıklamak amacıyla kaleme alınan eser, İbn Hacer el-Askalânî'ye göre bu konuda yazılanların en genişi ve en derli toplu olanıdır. Selâhaddin b. Ahmed el-İdlîbî, Muhammed Hasan Ecânîf ve Muhammed Abdüsselâm eş-Şerkâvî eseri, Rabat'ta bulunan dört nüshasına dayanarak Süyûtî'nin *Tefsîru hadîsi Ümmi Zer'* ile birlikte (s. 219-233) yayımlamıştır (Rabat 1395/1975; Kahire 1983; M. Yaşar Kandemir ve Tihâmî Râcî el-Hâşimî'nin eserle ilgili çalışmaları için aş. bk.). 7. *el-Gunye: Fihristü şüyûhi'l-Kâdî İyâz*. Kâdî İyâz'ın hocalarından 100 kadarının biyografisinin yer aldığı eser, Muhammed b. Abdülkerîm (Tunus 1979) ve Mâhir Zühayr Cerrâr (Beyrut 1402/1982) tarafından neşredilmiştir. 8. *el-Ecvibe fîmâ ('amma) nezele fî eyyâmî kazâ'ih min nevâzili'l-aḥkâm*. Müellifin kadılık yaptığı yıllarda sorulan bazı meselelere verdiği cevapları ihtiva etmektedir. Oğlu Muhammed, kendisine yöneltilen soruların cevaplarıyla birlikte eseri *Mezâhibü'l-hükkâm fî nevâdiri'l-aḥkâm* adıyla derlemiştir (nşr. Muhammed b. Şerîfe, Beyrut 1410/1990). 9. *el-İ'lâm bi-hudûdi kavâ'idü'l-İslâm (el-Kavâ'id)*. Çocuklar için yazılan ve İslâm'ın beş esasını ihtiva eden eseri Muhammed b. Tâvî et-Tancî (Rabat 1384/1964) ve M. Sâdık el-Minşâvî ile Mahmûd Abdurrahman Abdülmün'im (Kahire 1995) yayımlamıştır. Eserin *el-Âkide* adıyla da anıldığını söyleyen Brockelmann, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Kâsım el-Kabbâb el-Cüzâmî ve Ebû'l-

Fazl el-Ukbânî tarafından yapılan şerhlerinin nüshalarını zikretmiştir (GAL Suppl., I, 632). 10. *el-Kaşidetü'l-müştemile (el-Kaşidetü'l-feridetü'l-garrâ')* 'alâ esmâ'i süverî'l-Kur'ân. Kur'an sûrelerinin adlarının zikredildiği elli beş beyitlik bir kaside olup Ahmed Ömer el-Mahmesânî tarafından neşredilmiştir (Kahire 1318). Muhammed b. Şeneb'in, Brockelmann'a istinaden bu kasidenin Talâk sûresinin 7. âyetinin son beş kelimesi hakkında olduğunu söylemesi (İA, V/2, s. 1236) bir zühul eseri olmalıdır.

Kâdî İyâz'ın günümüze geldiği bilinen diğer eserleri de şunlardır: Müşkil hadislerin şerhine dair *Minhâcü'l-'avârif ilâ rûhi'l-ma'ârif*, *Risâle ketebeḥâ'inde'l-kabri'l-muḥaddes*, Mâlikî fıkhnın ana kaynaklarıyla ilgili olup *el-Müdevvenetü'l-kubrâ'nın* lafızlarının, müşkil taraflarının ve rivayetlerinin açıklandığı *et-Tenbihâtü'l-müstenbiḥa 'ale'l-kütüb (fi şerhi müşkilât) el-müdevvene ve'l-muḥteliḥa* (Brockelmann, GAL Suppl., I, 632; Sezgin, I, 469). Zamanımıza ulaşmış ulaşmadığı bilinmeyen eserlerinden *el-Câmi' fi't-târîḥ (Câmi'u't-târîḥ)* adlı kitabında, İslâmiyet'in İspanya'ya girdiği tarihi başlangıç olarak Endülüs ve Mağrib hükümdarlarının hayatından, Sebte şehrinde, özellikle Sebte kadı ve fakihlerinden, ayrıca Hüseyniye Devleti tarihinden bahsettiği kaydedilmekte; *el-Mu'cem fî şüyûhi İbn Sükkere*'de Ebû Ali es-Sadeffî'nin 200 kadar hocasının biyografisini topladığı belirtilmekte; *Garîbü's-Şihâb*'da Kudâî'nin *Şihâbü'l-aḥbâr*'ındaki garîb ve nâdir kelimeleri açıkladığı, Abdülmelik b. Muhammed el-Harkûşî'nin *Şerefü'l-Muştafâ'sını* ihtisar ederek eş-Şifâ'a bir tür hazırlık yaptığı anlaşılmaktadır (diğer eserleri için bk. Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, neşredeninin girişi, s. kâ-kez; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 805).

Kâdî İyâz çeşitli yönleriyle bazı çalışmalara da konu olmuştur. Oğlu Muhammed *et-Ta'rif bi'l-Kâdî İyâz* (bk. bibl.), Ahmed b. Muhammed el-Makkarî *Ezhârü'r-riyâz fî aḥbârî İyâz* (I-III, Kahire 1939-1942), Abdullah Kenûn *el-Kâdî İyâz beyne'l-ilm ve'l-edeb* (Riyad 1983), Abdüsselâm Şakkûr *el-Kâdî İyâz el-Edîb* (Tanca 1984), Hasan el-Verâğîlî *el-Kâdî İyâz müfessiren* (Rabat 1404-1405/1984-1985), Tihâmî Râcî el-Hâşimî *el-Kâdî İyâz el-luğavî min hilâli hadîsi Ümmi Zer' et-Ta'rif bi-Kitâbi's-Şifâ'* (Dârülbeyzâ 1985), Ahmed Cemâl el-Ömerî *es-Siretü'n-nebeviyye fî mefhûmî'l-Kâdî İyâz* (Kahire 1988) ve Beşîr Ali Ha-

med et-Türâbî *el-Kâdî İyâz ve cühûdühü fî 'ilmi'l-hadîs* (Beyrut 1418/1998) adlı eserleri kaleme almışlardır. Ayrıca M. Yaşar Kandemir *al-Kâdî İyâd ve Bugyat ar-râ'id fîmâ fî hadîs Umm Zar' min al-favâ'id* (bk. bibl.), Âkif Köten *Kâdî İyâz, Hayatı, Eserleri ve Şerh Metodu* (1980, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi), Gassân Ahmed Abdurrahman *el-Kâdî İyâz el-Yaḥşubî ve menhecühü fi'l-ûkide* (1414/1994, I-II, el-Câmiatü'l-İslâmiyye külliyyetü'd-da've ve usulü'd-dîn) adıyla doktora çalışmaları yapmışlardır. "Devretü'l-Kâdî İyâz" adlı ilmi toplantıda (Merakeş 1401/1981) sunulan tebliğlerin bir araya getirildiği *Nedvetü'l-İmâm Mâlik: Devretü'l-Kâdî İyâz*'da (I-III, Rabat 1404/1983) onun muhtelif yönleri ele alınmıştır. İmâm Şâfiî'nin, namazlarda son ka'dede Hz. Peygamber'e salâtü selâm okunması gerektiğine dair görüşüne Kâdî İyâz tarafından yöneltilen eleştiriye Şâfiî âlimlerinden İbnü'l-Haydırî *Zehrü'r-riyâz fî reddi mâ şene'ahü'l-Kâdî İyâz* adlı eseriyle cevap vermiştir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1520).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik* (nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî), Rabat 1383/1965, neşredeninin girişi, I, e-lv; a.mlf., *el-İlmâ* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970, neşredeninin girişi, s. 3-31; a.mlf., *İkmâlü'l-mu'lim* (nşr. Yahyâ İsmâîl), Mansûre 1419/1998, neşredeninin girişi, I, 13-55; Ebû Abdullah Muhammed, *et-Ta'rif bi'l-Kâdî İyâz* (nşr. Muhammed b. Şerîfe), Muhammediye 1402/1982; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 212-218; İbnü'l-Hatib, *el-İḥâta*, IV, 222-230; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, II, 46-51; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatib), IX, 164; Şarâni, *et-Tabakât*, I, 15; Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz fî aḥbârî İyâz* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1358-61/1939-42, I-V; *Keşfü'z-zunûn*, I, 11, 28, 127, 158, 248, 295, 395, 493, 538; II, 1018, 1039, 1052-1055, 1106, 1186, 1194, 1207, 1211, 1213, 1292, 1644, 1687, 1715, 1718, 1736, 1961, 1980; Selâvî, *el-İstikşâ*, Kahire 1894, I, 145-146; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 805; Brockelmann, GAL, I, 455-456; Suppl., I, 630-632; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-feḥâris*, II, 797-804; ayrıca bk. İndeks; Sezgin, GAS, I, 136, 467, 469; M. Yaşar Kandemir, *al-Kâdî İyâd ve Bugyat ar-râ'id fîmâ fî hadîs Umm Zar' min al-favâ'id* (doktora tezi, 1977), İÜ Ed. Fak., Arap Filolojisi bl., s. 1-45, 59-62; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîḥu'l-edebî'l-Arabî fi'l-Mağrib*, Beyrut 1982, s. 259-271; Abdülhâdi Ahmed el-Hüseynî, *Mezâhirü'n-neḥdâti'l-hadîsiyye fî aḥdi Ya'kübe'l-Mansûri'l-Muwaḥḥidi*, Tivân 1403/1983, I, 253-259; Muhammed b. Tâvî, *el-Vâfi bi'l-edebî'l-Arabî*, Dârülbeyzâ 1404/1984, I, 51-85; Cezzâr, *Medâhilü'l-mu'ellifin*, III, 1224-1225; Beşîr Ali Hamed et-Türâbî, *el-Kâdî İyâz ve cühûdühü fî 'ilmi'l-hadîs*, Beyrut 1418/1998; M.ª J. H. Listeri, "En Torno al-Qadî 'Iyâd. I: Datos Biograficos", *Miscelanea de estudios arabes y Hebraicos*, XXVII-XXVIII/1, Granada 1978-79, s. 149-164; H. E. Kassiss, "Qadî 'Iyâd's Rebellion

Against the Almohads in Sabtah (A.H. 542-543/A.D. 1147-1148) New Numismatic Evidence", *JAOS*, CIII (1983), s. 505-514; Abdülâzîz er-Rifâî, "el-Kâdî 'İyâz el-edîb li-'Abdisselâm Şakkûr", *'Âlemü'l-kütüb*, XII/4, Riyad 1412/1991, s. 585-588; Halima Ferhat, "Famille et société à Sabta d'après l'ouvrage du Cadi 'İyyâd Madhâhib al-Hukâm (XIIème siècle)", *Hespêris Tamuda*, XXX/2, Rabat 1992, s. 5-15; Abbas Erhile, "el-Kâdî 'İyâz ve nazarâtühû fî men-heci tahkîki'l-mahtût", *'Âlemü'l-kütüb*, XVI/1 (1415/1995), s. 19-26; Âkîf Kötén, "Kadî İyâz, Hayatı, Eserleri ve eş-Şifâ'sının Özellikleri", *Uû İlahiyât Fakültesi Dergisi*, VII, Bursa 1998, s. 269-278; Moh. Ben. Cheneb, "İyâd", *İA*, V/2, s. 1235-1236; M. Talbi, "İyâd b. Müsâ", *El²* (Fr.), IV, 302-303.

M. YAŞAR KANDEMİR

KÂDÎ MİR MEYBÜDÎ

(قاضی میر مېبدی)

(ö. 909/1503-1504)

İranlı Sünnî âlim, düşünür.

İran'ın Yezd eyaletine bağlı Meybûd kasabasında doğdu. Bazı kaynaklarda Kemâleddin Emîr Hüseyin Yezdî, bazılarında ise Emîr Hüseyin Mîr b. Muînüddîn Meybûdî (Meybodî) şeklinde zikredilir ve kısaca Kâdî Mîr diye anılır. Şîraz'da Celâleddin ed-Devvânî'nin derslerine devam etti ve onun aracılığıyla Akkoyunlu prenslerinden Yâkub Bey ile tanıştı; bu zâtın hükümdarlığı döneminde Yezd şehri kadılığına tayin edildi (Sâm Mirza, vr. 50^b).

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Meybûdî mektuplarından anlaşıldığına göre Sünnî bir âlim olup kırk yılı aşkın bir süre İran'da çeşitli medreselerde ders okutmuş, altı yıldan fazla bir süre de Yezd kadılığında bulunmuştur. Daha sonra felsefî görüşleri ve kadılığı süresince şer'î kurallardan hiç tâviz vermeyen tutumu sebebiyle çeşitli ithamlara mâruz kalmış ve bilinmeyen bir tarihte bu görevinden ayrılarak eserlerini kaleme almaya başlamıştır (*Münşe'ât-ı Meybûdî*, s. 157-163).

1503 yılında Safevî hânedanının kurucusu Şah İsmâîl, Akkoyunlu Hükümdarı Murad Bey'i Hemedan yakınlarında yenerek Şîraz ve Kâzerûn'a kadar olan bölgeyi hâkimiyeti altına alına çoğunluğu Sünnî olan âlimleri huzuruna çağırıp Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a hakaret etmelerini istemiş, Şemseddin Huferî adlı bir kişi dışında hiçbirisi Şah İsmâîl'in bu arzusunun yerine getirmemiş ve bu sebeple öldürülmüşlerdir. Meybûdî'nin de bunlar arasında bulunduğu sanılmaktadır (Safâ, V, 160; Browne, IV, 57). Serkîs (*Mu'cem*, II, 1486) ve Brockelmann (*GAL*, II, 272) vefat

tarihini 904 (1498) olarak kaydetmişlerse de Hasan-ı Rûmlû onun ölümünü 909 yılı olayları arasında zikretmiştir (*Ahşenü't-tevârîh*, s. 82).

Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla Kâdî Mîr kelâm, felsefe, mantık, gramer, geometri ve astronomi gibi akli ilimlerle ilgilenmiş, ayrıca "Mantık" mahlasıyla şiirler yazmıştır. *Münşe'ât* adı altında topladığı mektupları onun Arap ve Fars edebiyatında usta olduğunu göstermektedir. Fikrî ve felsefî konularda hocası Celâleddin ed-Devvânî'nin izinden giden Meybûdî'nin o dönemde çok revaçta olduğu bilinen İbn Sînâ, Şehâbeddin es-Sühreverdî el-Maktûl ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî felsefesinin sentezinden oluşan yeni bir ışrak anlayışını geliştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu anlayış, Sadreddîn-i Şîrâzî ile birlikte Şîi renge bürünerek Safevî İran'ın hikmet ve irfanını şekillendirecektir.

Kâdî Mîr akli ilimlere tutkun, duygulu, şair ve edip bir kişiliğe sahiptir. Mektuplarından elde edilen bazı ipuçlarına göre çok yufka yürekli olan Meybûdî, kadılık hayatı boyunca dövme ve hapis cezası vermeye pek istekli olmadığı gibi el kesme ve ölüm cezasını uygulama durumunda da kalmamıştır. Bizzat kendisi, böyle bir durumla karşılaşması halinde bunu uygulayabileceğinden endişe ettiğini belirtmektedir. Akli ve nakli ilimlerde pek çok araştırma ve incelemelerinin bulunduğu, ancak kadılık görevi sebebiyle bunları kaleme alacak vakit bulamadığını, bundan dolayı farz-ı kifâye olduğuna inandığı kadılık görevinden ayrılmak istediğini belirtmektedir (*Münşe'ât-ı Meybûdî*, s. 157-163).

Devrindeki âlimler ve öğrencilerle kadılardan ve vakıf mütevellilerinden şikâyet eden Meybûdî'ye göre selef-i sâlihîn ictihad derecesine varacak şekilde çalışıp çabalamışlardır. Onların ictihadları ortadadır. Fakat daha sonraları ulemâ taklitle yetinmiş, aralarından müctehid çıkmadığı gibi uzun zamandır ne bir müfessir ne muhaddis ne de fakih yetişmiştir. Bu sebeple medreselerde öğrenim son derece yetersizdir. Medrese öğrencileri ilimle uğraşamamakta, gereksiz şeyler peşinde koşmaktadır. Dinî ilimler terk edilmiş, akli ilimler de ülkeden kovulmuştur. Filozofların sözleri tahrif edilmiş, kimse hikmetten anlamaz olmuştur. Bu yüzden İslâm ülkeleri büyük bir fikrî durgunluğun içine düşmüştür (*a.g.e.*, s. 171).

Kâdî Mîr, ömrünün kırk yılını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirdiğini, ancak

bazı kişilerin İbn Sînâ gibi kendisini de tekfir ettiklerini, Allah'a heyûlâ dediği yolunda iftirada bulunduklarını söylemektedir. Bu iddianın çok saçma olduğunu, heyûlânın varlığın en alt basamağında yer aldığı konusunda âlimlerin ittifak ettiğini, özellikle İbn Sînâ'nın konuya ilişkin açıklamalar yaptığını, kendisinin ise heyûlânın varlığını dahi kabul etmediğini, eserlerinin de bunun kanıtı olduğunu bildirmektedir (*a.g.e.*, s. 134-135).

Meybûdî'nin eserleri ve fikirleri ana hatlarıyla, Moğol istilâsından sonra gerçekteşen ve günümüze kadar İslâm dünyasının büyük bir bölümünün akli yapısının şekillenmesinde etkili olan İbn Sînâ, Gazzâlî, Sühreverdî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Fahreddin er-Râzî sentezinin derli toplu bir özeti niteliğindedir. Eserlerinin fazlaca itibar görmesinde bunun büyük çapta etkisi vardır.

Eserleri. 1. Şerhu Hidâyeti'l-hikme. *Kâdî Mîr* diye bilinen eser, Esîrüddin el-Ebherî (ö. 663/1265 [?]) tarafından kaleme alınmış olup son zamanlara kadar İran ve Hint alt kıtası ile Osmanlı medreselerinde felsefe ve akli bilimler konusunda ders kitabı olarak okutulan *Hidâyetü'l-hikme*'nin şerhidir. *Hidâyetü'l-hikme*, İbn Sînâ'nın *'Uyânü'l-hikme*'si model alınarak yazılmış ve İbn Sînâ-Sühreverdî düşüncesinin Fahreddin er-Râzî tarafından gerçekleştirilmiş olan Sünnî sentezinin el kitabı haline gelmiştir. Moğol istilâsından sonra oluşturulup yaygınlaştırılmaya çalışılan bu yeni modelin mantıkla ilgili kısmını Ebherî, *İsâgûcî* adıyla meşhur olan *er-Risâletü'l-Eşîriyye fi'l-manlık* adlı kitabında ortaya koymuş, eser medreselerde günümüze kadar okutulagelmıştır. Aynı felsefî sentezin tabiiyyât, hendesiyyât ve ilâhiyyât bölümleri ise *Hidâyetü'l-hikme*'de ele alınmıştır. Bu kitap İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ*², *en-Necât*, *el-İşârât* ve Fahreddin er-Râzî'nin *el-Mebâhişü'l-meşriyye*, *el-Metâlibü'l-âliye* adlı eserlerinin özeti niteliğindedir. *Şerhu Hidâyeti'l-hikme* âlimlerin büyük ilgisine mazhar olmuş, üzerine pek çok hâşiye yazılmıştır. Bunlar arasında Mevlânâzâde Ahmed b. Mahmûd el-Herevî, Nizâmeddin Osman el-Hatâî, Muhammed Muslihüddin-i Lârî, Sadreddîn-i Şîrâzî, Hocaâde Muslihüddin Efendi, Lutfullah b. İlyâs er-Rûmî, Pîr Muhammed b. Alâeddin Ali el-Fenârî, Nasrullah b. Muhammed el-Halhâlî (Kanpûr 1880), Fahreddin el-Esterâbâdî (Leknev 1873), Muhammed b. el-Hâc Humeyd el-Kefevî (İstanbul 1265; Kahire 1309), Aynülkudât